

Kakó se ta »man« sloveni? Začnimo torej abc slovenščine!

Napačno: Hišo se je kupilo. (V tem stavku manjka pravega subjekta; subjekt hoče biti »se« = man.) Prav: Hiša se je kupila. Tudi: Hiša je bila kupljena. Najbolj prav: Hišo so kupili, oziroma: Hišo smo kupili.

Išče se Uršo Plut — napačno. Prav: Išče se Urša Plut, ali: Iščejo Uršo Plut.

Za koliko reči se nima veselja — napačno. Prav: Za koliko reči nimaš veselja, ali nimamo veselja, ali: Za koliko reči človek nima veselja. Ta-le »človek« je časih pravilno poslovenjeni nemški »man«. — M a n muš mit wenig zufrieden sein: Človek mora biti zadovoljen z malim. A ta pristno slovenski »človek« je že skoro popolnoma izpodrinjen z nesrečnim »se«.

Mora se ga (jih) izvoliti — napačno. Prav: Mora se izvoliti; morajo se izvoliti, ali: Moramo, morate, morajo ga (jih) izvoliti; ali tudi: Treba ga je izvoliti.

Pijanca se mora izogniti — napačno. Prav: Pijanca se moraš izogniti. (Pijanca se je treba izogniti.)

Pa naj se kupi hišo, če se jo more — napačno, grdo! Prav in lepo: Pa kupi hišo, če jo moreš! — Tudi ta-le pristno domača in lepo se glaseča »druga oseba« je v pismenem jeziku že skoro čisto izginita.

V nikalnih stavkih delajo še drugo grdo napako. Slišali so namreč zvoniti, da mora biti v nikalnih stavkih nekje namesto akuzativa genitiv. Torej namesto: Hišo ne moremo kupiti — pravilno: Hiše ne moremo kupiti. Pa ravno na to zahtevo pogostokrat pozabljajo tam, kjer je na mestu. — N a s p r o t i p a r a b i j o v e č k r a t g e n i t i v t a m, k j e r n e s m e b i t i, n. p r. H i š e s e n e m o r e k u p i t i. T a t u s e n i m o g l o u j e t i. P o s l a n c a s e n i m o g l o i z v o l i t i. T o j e v s e n a p a č n o, d a s i t a k e k r i č e č e n a p a č n e i n g r d e s t a v k e b e r e m o z d a j d a n n a d a n. — Z a k a j j e t o n a p a č n o? V n i k a l n e m s t a v k u s t o p i l e o b j e k t v g e n i t i v, n e s u b j e k t. T r d i l n i s t a v e k s e g l a s i: H i š a (n e h i š o!) s e m o r e k u p i t i; t o r e j s e b o n i k a l n i s t a v e k g l a s i l: H i š a (n e h i š e!) s e n e m o r e k u p i t i, k e r j e »h i š a« t u d i v t e m s t a v k u s u b j e k t, n e o b j e k t. P r a v i l n o j e: T a t s e n e m o r e u j e t i, a l i b o l j e: T a t u n e m o r e j o u j e t i. P o s l a n e c (n e p o s l a n c a) s e n i m o g l i i z v o l i t i; b o l j e: P o s l a n c a n i s m o (a l i n i s o) m o g l i i z v o l i t i. — N e: S l o v e n š č i n e s e n e s m e p a č i t i, a m p a k: S l o v e n š č i n a s e n e s m e p a č i t i, a l i: S l o v e n š č i n e n e s m e t e p a č i t i!

S tem bi bila ta glavna napaka, ki je za poštena slovenska ušesa neznosna, razložena. Če je pa tudi odpravljena, če bo ta razlaga kaj pomagala, bomo šele videli. Ako »se« bo slovenščino še takó pačilo, »se« bo moralo take pisatelje, boljše: pačitelje po prstih narkrcati! Sicer se tega mrčesa ne bomo znebili.

Še več takih reči imam na srcu, pa o njih drugič.

Janez Kalan.

Prešeren — Bürger — Herder. Reminiscence pri Prešernu iz pesnikov tujih slovstev so že precej temeljito preiskane. Vendar pa je umevno, da te vrste študij Prešerna še ni zaključen in bo mogoče odkriti še tuintam zanimivo drobtinico, ki bo odkrivala še jasnejše pogled v pesniško stvarjanje in pesniški razvoj Prešernov. Naj priobčim nekaj takih sorodnosti med Prešernom, Bürgerjem in Herderjem, ne da bi že iz

teh drobcev hotel bistveno izpreminjati katerokoli sodbo o Prešernovem pesniškem individualizmu.¹

V letu 1826. je predložil Prešeren Kopitarju zbirko pesmi v oceno. Med temi sta baladi »Lenora« in »Povodnji mož«. Prešeren se je torej že zelo zgodaj bavil z balado in Bürgerjem. Da bi že ta čas ne bil poznal tudi Herderja, ni verjetno. Zelo verjetno pa je, da je prevedel iz Bürgerja še več, nego vemo.² Da je Bürgerja cenil in da se je tudi natančneje seznanil z njim, je naravno. Kogar prevajamo, poznamo stilistično natančno in se moremo nehote učiti pri njem, tem bolj, če imamo podoben okus. Že površna vzporeditev Prešernove in Bürgerjeve osebnosti pa nas pouči, da je našel Prešeren v Bürgerju sebi sorodnega duha: Oba sta živahni erotično-čuvstveni naravi. Značilno je tozadevno za oba, da nista prebogata v motivih in en motiv večkrat variirata (Prim. motiv trdosrčne ljubice). Oba doživita podobno ljubezensko razmerje: Bürger, ki ljubi sestro svoje žene, Prešeren, ki obožuje Julijo poleg Ane. Časovne razmere, v katerih živita, in njiju stališče med sodobniki, je zelo podobno. Bürger stoprv ustvari umetno balado, obnovi in uveljavi sonet, Prešeren ustvari prvo slovensko balado popolnoma v duhu in načinu Bürgerjevem in³ se spozna s sonetno obliko morda iz Bürgerja p r e j ali vsaj istočasno kot iz W. Schlegla, ki je Bürgerjev učenec.

Prešeren in Bürger sta si tudi duševno sorodna: Bürger je robot, Prešeren tudi (»balade od čebelice z a s r a n e«, »z drugo se o b a b i l j e« in sl.), Bürger ni presramežljiv in Prešernove ektemporacije v Kranju tudi ne. Oba pa sta izredna talenta forme (Schiller sam jo Bürgerju prizna in so očitni in vidni zgledi, da se je pri njem učil), oba sta izborna ektemporista, oba pa pilita dela (prim. »Lenoro« v Čeb. I. in v »Poezijah« in Engel I. 380), katera smatrata za svoja popolna. Oba kažeta izrazit čut za nazorno podobo, narodno reklo in frazo, obema je lastna satiričnost, šegavost, neki posebni humor, nekaka buršikoznost, ki striže osle moralistom (prim. Bürger: Evropa in Zen).⁴ V »Novi pisariji« se glasijo popolnoma v duhu Bürgerjevem ironično verzi 115—135. Kar je preslišal besed Bürger nekako petdeset let preje ob »Lenori«, to doživi Prešeren enako ob svojem času (B a l a d e p e t —, je reč pohujšljiva in

¹ Prim. L. Pintar, Književne drobtinice, Zb. Mat. Sl. IV.; Štrekelj, Prešeren in nar. pesem, Zb. Mat. Sl. III.; Grafenauer, Zgod. nov. slov. slovstva I.; Grafenauer, Iz Kastelčeve zapuščine; E. Engel, Gesch. der deutschen Literatur I.; Walzel O. F., Deutsche Romantik; Herder, Ausgewählte Werke (Cotta) I, II.; Bürger, Ausgewählte Werke (Cotta); Murko M., Misli k Prešernovemu življenjepisu, Lj. Zvon I. 1901.

² Pintar, 167.

³ Prim. postanek »Lenore«. Engel o. c. I. 379 sl. in Bürger: — daß ich den Inhalt zu einigen Gedichten aus fremden Sprachen entlehnt habe. Öfters hatte ich das fremde Gedicht vor Jahren gelesen; sein Inhalt war meinem Gedächtnisse gegenwärtig geblieben; diesen stellte ich deutsch dar und gab ihm Bildung und Farbe aus eigenem Vermögen. S. 31. Prim. Prešernov »Povodnji mož« in Valvasor, ali pa »Pesem od zidanja cerkve na Šmarni gori«.

⁴ O. c. 160 sl. ali pa »Frau Schnips« in sledeča »Apolo-gija« o. c. 215 sl.

zapeljiva; Lenoro bere naj, kdor ne verjame, romana je škodljiva, tih in te lorte in sdraviz ne pilhi itd.). Moja skromna sodba je zato, da so bile spočete Prešernove pesmi v njegovem dunajskem krogu (Chrobat, Traven) v duhu lahke, igrave, rahlo frivolne Bürgerjeve manire. Vsaj pesem »Prophetischer Trost«, razpoloženje »Zarjovele dvičice« bi mogla podpreti mnenje, da se je Prešeren v svojih pesniških predstavah naslanjal na B., dokler mu ni izbrusil duha Čop in napolnilo srca véliko čuvstvo, vsebina njegovih sonetov. Zakaj ne bi bil doživel i Prešeren v sebi nekakega mladostnega »Sturma«, slično Goetheju? Ali pa ni tudi naravno in mogoče, da se je pozneje, ko je začel že pešati in je duševno propadal v Kranju, nevede ponekod naslanjal in umetniško ustvarjal s podzavednimi reminiscencami iz svoje mladostne dobe, iz stila in tona tistih pesmi, ki jih je predložil Kopitarju in jih ne poznamo?¹ Hočem reči, niso li Prešernove gostilniške šale manira, pridobljena iz Bürgerja? Kdor hrani to gradivo, naj ga ne zamudi primerjati!²

Z »Lenoro«³ in »Povodnjim možem« se začenja v Slovencih balada. Bürger je uvedel Prešerna v to vrsto pesništva: »Povodnji mož« je spesnjen v značilni Bürgerjevi epski širini in celo v ritmu pesmi »Lenardo und Blandine«:⁴ (Zu Land und zu Wasser, von nah und von fern, Erschienen viel Fürsten und Grafen und Herrn). Kitica »Ponočnjaka« je oblika pesmi »Graf Walter«. Po Bürgerju se je spoznal Prešeren morda prvikrat z angleško balado! (Prim. Bürger I., str. 247, II., 50, in Herder II., 16.) Pesem »Judovsko dekle« je spesnjena v obliki »Der große Mann« (B. I., 126), pesem »Strunam« pa v obliki »Huldigungslied« (ibid. I., 60).

Glede forme v narodni baladi je mogel prevzeti Prešeren po Bürgerju obliko pesmi nagajivke (Od železne ceste),⁵ kakor tudi dialog v baladi (Pesem od zidanja cerkve na Šmarni gori) in že omenjeno narodno moralo v sklepnih kiticah.⁶ Priljubljena je Prešernu predstava pevca, godca, strunarja, orglarčka. Enako variira Bürger: Leiermann, I., 73, Leirer, I., 109, Harfner, I., 253, Sänger, I., 71, Lautenschläger, I., 137. Prešeren govori rad⁷ o »trdosrčni, nevmiljeni deklici«, Bürger enako: die Harte, 68, hartes Mädchen, I., 64. Za »devišta tat« ima Bürger: Ehrendieb, Unschuldtdieb, I., 154.

Prešerna se spomnim, če berem v Bürgerju:

Bürger: Mein Leib trägt deiner Liebe Frucht, 248.

Prešeren: Od tebe nosim greha sad.

Bürger: Es wand ihr ein Knäblein sich weinend vom Schoß, 234.

Prešeren: Zvijè fantiček se od nje.

Bürger: O weh, daß du mich zur Mutter gemacht, I., 232.

Prešeren: Že mescev sedem hodim mat'.

¹ Grafenauer, Zgod. 80.

² Prim. Grafenauer. Iz Kast. zap. 36, »Ponočnjak« je balada one nižje vrste »Bänkelballade«, iz katere je izšel tudi Bürger. Prim. nauk v zadnji kitici! Bistveno narodno!

³ Pintar, str. 160 sl. Grafenauer, Iz K. z. str. 85 sl.

⁴ Bürger I. 188.

⁵ Bürger I., str. 60.

⁶ Ibid. 185 in 192 sl., 203, 215, 226.

⁷ Ta motiv je v Prešernu: Strunam, Pod oknom, Prošnja, Ukazi, Prekop itd.

Bürger: Er (Vater) hieb sie mit knotigen Riemen, I., 232.

Prešeren: Oče so kleli, tepli me.

Motiv o še po smrti utripajočem srcu v »Neiztrohnjenem srcu« pozna Bürger v »Leonardo und Blandine«:¹

Da rauchte, da pocht' ihr entgegen sein Herz,
Als fühl' es noch Leben, als fühl' es noch
Schmerz. 196.

Še bije, še čutiti je ravno tak gorko,
Ko da biló bi v prsih še zdravo in živo.

Najlepše pa je mogoče vzporediti Prešernovo »Pesem od zidanja cerkve na Šmarni gori« in Bürgerjevo: Des Pfarrers Tochter von Taubenhain.² Vsebinska Bürgerjeve pesmi je: V utici župniškega vrta v Taubenhainu straši. Župnikova hčerka je bila nedolžna deklica, katero je zapeljal gospodič (Junker) Falkensteinski. Postala je mati. Oče jo tepe in zapodi v noč in mraz in dež. Ona gre k zapeljivcu, naj ji obljubo izpolni in jo vzame. On pa jo odbije, češ, da mu ni po rodu enakovredna in ji ponuja svojega logarja za moža: »dann können wir's ferner noch treiben«. Ona ga proklinja in pride vsa trudna in razpraskana domov na vrt, porodi in ubije otroka in obupuje nad mrtvim in mu grebe jamo. Konča kot detomorilka. Poleg že omenjenih reminiscenc: Zvijè fantiček se od nje, že sedem mescev hodim mat', je skupno obema pesnima nekaj motivov: motiv zapuščene, nezakonske matere. Zapeljivec je obakrat plemič (gradnik). Obe pesni rišeta nočno pot deklice na grad, njeno oslabeledost na poti, porod na prostem. V obeh toži podobno dekle, kako da je obljubil zapeljivec zakon. Obakrat proklinja:

Daß Gott dich! — du schändlicher, bübi-
scher Mann,

Daß Gott dich zur Hölle verdamme! I., 233.

Ubij te grom, devištva tat!

Obakrat izprašuje:

Wohin nun, wohin, o barmherziger Gott,
wohin nun auf Erden mich wenden? I., 233.

Naprej ne vem, nazaj ne smem.

(Prim. i Štrekelj 19.)

Brezdvoma je miljé v obeh pesmih isti, samo poenta je v Bürgerju narodno romantično baladna, v Prešernu legendarična; oblikovno seveda je v tej pesmi Prešeren že v narodni slovenski baladi. V kakih smereh se je gibala, neohranjena »veča epska pesem v nibelunškem metru«³ o Šmarni gori? Verjetno je, da se je v tonu in formi »Pesmi od zidanja«, ampak duh ji ni bil več povsem Bürgerjev, nego Byronov (prim. oblika Parizine). Bilo pa je v motivu dokaj tega, kar je prečutil in notranje preživel i pesnik sam.

¹ Pesem je posneta po stari noveli Guiscardo in Gismonda in jo je porabil celo Barbey d'Aureville v Les diaboliques.

² Bürger I., 229 sl. Taubenhain-Falkenstein, enako simbolično kakor Severa pri Prešernu.

³ Grafenauer, Zgod. I., 133. Vpliv Grünov in forma kažeta, da je treba suponirati tudi za »Prekop« in »Neiztrohnjeno srce« nekaj vpliva specialno romantične balade, v zmislu Walzel-ja o. c. 116.

Kakor je poznal Bürgerja, je poznal Prešeren brez dvoma tudi Herderjeve »Volkslieder«. Da bi bil pa Herder kaj vplival nanj, dvomim. Opozarjam pa na sledeče: Poleg že drugod (Pintar 157) imenovanih variant (Murko o. c. 133) nahajam za pesem »Dekleto m« približno varijanto v »Der kurze Frühling« (II., 239). Obliko pesmi »Pod oknom« je mogel Prešeren ravno tako zajeti iz Herderja:¹ »Lied der Morgenröte«, kakor tudi drugod. Ime »Rozamunda« mogoče ni simbolično,² temveč je prosto vzeto iz Herderja.³ Pesem »Orglar« bi se dala vsebinsko vzporediti z »Der verschiedene Sang«:⁴ Slavec graja vrabca, ki ga hoče posnemati: »Wie quälest du den Widerhall, — bleib in deiner Art, die meine laß mir aufgespart.«

Sklepati bi se dalo potemtakem sledeče: Značaj nekaterih Prešernovih balad in romanc spominja živahneje na nemško slovstvo te vrste okoli 1770, ki je robatejše in temperamentnejše od poznejšega romantičnega.⁵ Zelo je verjetno, da Bürgerjevo »lirsko-epsko« pesništvo ni ostalo brez vpliva na Prešerna.⁶ Kakor v Bürgerju, prevladujejo tudi v Prešernovi epiki te vrste ljubezenski motivi, zlasti motiv zapeljanega dekleta, bodisi v »Ponočnjaku«, klasični Prešernovi »Bänkelballadi«, bodisi v »Pesmi od zidanja cerkve« (Romanc — morda že v duhu »Des Knaben Wunderhorn« — od strmega gradu), ki se giblje v miljeju Bürgerjeve: »Des Pfarrers Tochter von Taubenhain«. Svetovno balado je spoznal Prešeren po Bürgerju (oblika Bürgerjeve »Graf Walter« in Herderjeve »Die schöne Rosemunde«!) in po Herderju in od tu našel pot v izvornik angleških baladnih pevcev (Sv. Senan — Moore) in v dikcijo slovenske nar. balade.⁷ Specialno glede Bürgerja je morda več prevedel. Gotovo pa ga je cenil nič manj nego Cojz, Tušek in Stanič. *Dr. I. Pregelj.*

Renée Erdős. Renée Erdős, hči judovskih staršev, je bila rojena 7. maja 1879 v Ersekleélu⁸ na Ogrskem. Že v tem tiči vir obeh elementov njenega bistva in pesništva, ki se porajata iz njenega judovskega pokolenja in ogrske domovine: orientalska fantazija, prepojena z ogrskim ognjem. Dekle je raslo v samoti in tako se je razvila njena pesniška narava brez vsakih tujih vplivov. Šestnajst let ji je bilo komaj, ko je prišla Renée Erdős z vso žejo po izobrazbi in s čudovitim talentom v Budimpešto, da se posveti gledališču. Po kratkem gostovanju v mestnem gledališču v Rabi, kjer

je spisala enodejanko »Odmev in Narciza«, je zapustila igralsko življenje in se vrnila v Budimpešto. Tu je literarna moderna že pričela svoj zmagoslavni pohod. Le te spodbude je bilo treba, da je vzcvetel v nji lirski genij. V ogrsko literaturo je vpeljal pesnico veliki ogrski publicist in pisatelj Karol Eötvös (znani zagovornik v procesu Tisza-Eszlar), ki je, opozorjen na njen talent, spoznal njeno genijalno zmožnost. In spomladi 1899 je šestdesetletni slavni politik izdal prvo zbirko njenih pesmi »Dekletove sanje« (Leányálmok) na lastne stroške in ji napisal uvod, kjer pravi: »Moja cenjena gospa! Mlado dekle ste; komaj dvajset pomladi je potreslo na Vašo glavo svoje cvetje. Sanj mladega dekliškega srca ne morem več razlagati: moja starost ne dopušča tega. Te sanje leté daleč proč od smeri moje poti. Zato nisem vreden, da pišem ta uvod. Toda to čutim, moja cenjena gospa, da obogatuje vašega duha velika pesniška umetnost. In čudim se, da ste imeli v malo letih svoje dekliške mladosti tako lepe in globoke misli in čuvstva, da tako obvladate naš lepi jezik in da so Vaše pesmi tako polne melodije in moči in sijaja.«

Uspeh je bil zmagoslavje: takega bogastva in moči fantazije, tako novega miselnega razvoja in občutij, tako lahkega obvladovanja oblike, v kateri se je družila orientalska krasota z ogrskim patosom v nenavaden čar, še ni bilo v ogrskem leposlovju izza časa Pötöfija. Z naivnootroško prostodušnostjo in svobodo, ki je iznenadila, je razkrila in izrazila Erdős najtajnejše tajne dekleta, predvsem erotične dožitke. Sicer pravi sama: »O ljubezni vem le, da o nji ničesar ne vem, toda ne boj se, moj dragi, tudi s to vednostjo moreva biti srečna,« a je vendar Eros njen najgloblji nagon stvarjanja. Toda ta ljubezen je tako razjedajoča in gospodovalna, da zazveni že zdaj v divji nasladi neizogibna prevara.

Renée Erdős se je posvetila odslej popolnoma umetnosti in pisala v razne najuglednejše leposlovne revije. Njena druga zbirka poezij, ki je vzbudila na eni strani vihar ogorčenja, na drugi pa gorko navdušenje, ker je napovedala boj vsej konvencionalnosti, je izšla 1902 z naslovom »Verzi« (Versek), knjiga, polna ognjenih ljubezenskih pesmi. Ako pomislimo, da je bila Renée Erdős prva žena v Ogrski, ki je obdelovala erotične snovi, razumemo pozornost in vihar, ki je nastal po tej izdaji. Značilen v tej zbirki je cikel »Sappho«, pesmi skoro grških oblik in tudi vsebinsko pompozno helenskega načina, občutij in helenske svobode. Tu je podala višek dionizijskega ali bolj poganskega oboževanja življenja, ki ga je pesnica tedaj izpovedovala. Nje ne briga usoda duše. Da njeno lepo, cvetoče telo, ki gori v radosti in nasladi, razjedó nekoč črvi, to je bilo v njenih očeh najstrašnejše. »Kako lepo je potovati in ne vprašati ‚kam?‘ Morda do noči, morda do jutra? Plaziti se v žaru in mrazu, zdaj leteti, vzkrikniti in pojoč zmagati.« A vendar zadržti včasih tudi v teh vriskajočih akordih in himnah življenju pritajen glas razočaranja.

Med tem časom je spisala Renée Erdős zbirko novel »Gospa in njen tovariš« (Az asszony meg a párja), kratki psihološki ljubezenski problemi, kjer nastopa vedno močna žena proti šibkemu možu. Nato je izšel l. 1904. njen edini roman »Zgodba dekleta« (Egy leány története), kjer podležeta v boju žena in mož, in l. 1905.

¹ Komm, Aurore, — Und entflore — Mir dein Purpurangesicht: — Deine Strahlen, — Ah, sie malen — Mir mein Purpurmädchen nicht. (II., 171.)

² Pintar 150.

³ Herder II., 16.

⁴ Herder I., 194 sl.

⁵ Walzel, o. c. 116. Murko še ne loči tega, temveč pripisuje realizem bolj Prešernovemu značaju (o. c. 133).

⁶ Primerjaj še romantiko vislic, kolesa in tatov pri Prešernu v »Ponočnjaku« in »Prekopu« in pri Bürgerju v »Lenori«, »Der Raubgraf« in »Des Pfarrers Tochter von Taubenhain«.

⁷ Štrekelj, o. c. 19.

⁸ Prim. Renée Erdős: Die Perlenschnur. Übersetzt v. J. Mumbauer. Saarlonis 1914. Uvod str. 5—26.